

PRAVDIVÁ ZPRÁVA O ÚSES: STAV MEZI ŽIVOŘENÍM A PROSPERITOU

Darek Lacina

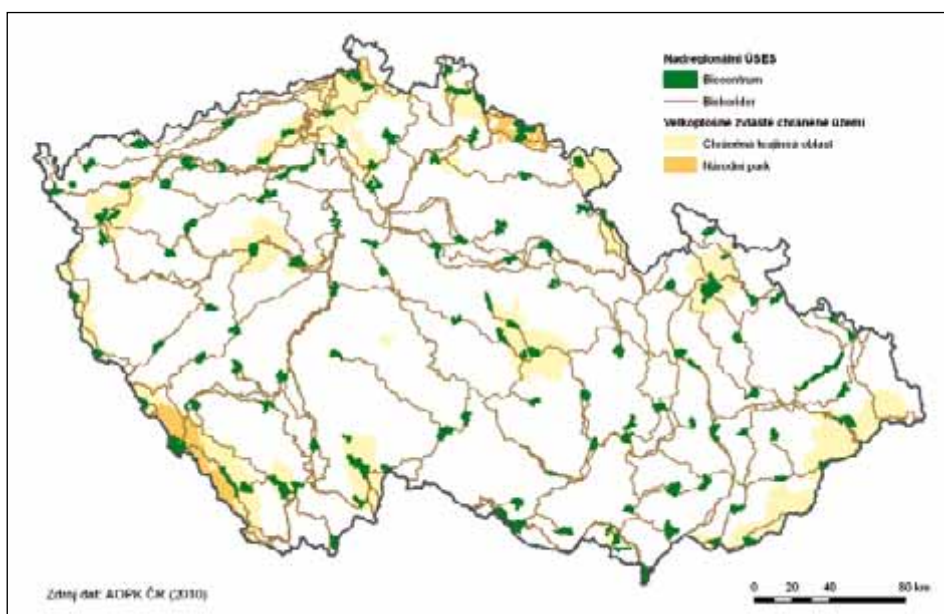
Asi není nutné vysvětlovat, co znamená pojem „územní systém ekologické stability“ (dále jen ÚSES). Proto také nebudou námětem tohoto článku žádná teoretická východiska, definice pojmů a podobně. Bude jen učiněn pokus o popsání aktuálního stavu s občasnými, ale nutnými odbočkami do historie.

Inspirací pro námět tohoto příspěvku mi byl článek v časopise brněnských ochránců přírody Veronika, který reagoval na výrok náměstka ministra životního prostředí o tom, že ÚSES se do života až tak nezaběhl, že profesionální ochránci přírody se s ním neztotožnili a že v krajině se systémy ekologické stability promítly velmi málo [Buček, 2008]. Sám občas slyším názory, že byly jen pokresleny stohy papíru, že je to dobrý džob pro hrstku projektantů, že odraz v terénu je minimální, že je to komplikace pro tvorbu územních plánů a pozemkových úprav nebo že je to celé pomýlená koncepce, která nemá odborné opodstatnění.

Jaká je tedy skutečnost? Osobně si myslím, že pravda je jiná. Ano, je jistě spousta věcí, které je možno kritizovat, které se nepovedly, ale na straně druhé je možno ukázat na řadě případů, že ÚSES neumírá (nebo neumřel), ale dál se pere v džungli života o své místo. A v tomto boji není až tak neúspěšný, i když se nedá mluvit ani o zrovna bujném rozvoji. Jednoznačně je třeba odmítnout myšlenku, že ÚSES je pojem neznámý. Naopak, tento pojem se stal součástí nejen zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny a související vyhlášky č. 395/1992 Sb., ale i stavebního zákona a souvisejících vyhlášek, zákona o pozemkových úpravách, případně dalších. Dostal se tak do slovníku nejen ochrany přírody, ale i dalších resortů jako je územní plánování nebo zemědělství. Jinou otázkou je kvalita znalostí o této problematice, kde nezřídka tápou i mnozí pracovníci ochrany přírody.

Po první polovině 90. let 20. století, kdy se podařilo prosadit velkou část aktivit na poli obecné ochrany přírody, které stály za zrodem ÚSES, nastalo období útlumu, především přímo na půdě Ministerstva životního prostředí. Negativně se projevil i vstup České republiky do Evropské unie, kdy se kvůli vytvoření soustavy NATURA 2000 začal opět prosazovat v ochraně přírody konzervační přístup, který přetrvává dodnes.

Pokud už mluvíme o soustavě NATURA 2000, přímo to navádí ke srovnání s ÚSES. I když se proklamativně mluví o soustavě, prakticky se nejedná o úmyslně propojovaný systém na základě obecně platných východisek, ale jen o nahodilou množinu ploch s určitým aktuálním přírodním stavem. Určitě je možné, aby došlo k souběhu vymezení evropsky významné lokality NATURA 2000 a zároveň skladebné části ÚSES a je dobré, když je možno sjednotit hranice, ale není to pravidlem. V praxi by mělo platit: je-li lokalita NATURA 2000 v místě možného biocentra, a zároveň je její plocha větší než minimální parametry biocentra, mělo by být biocentrum vymezeno na celé ploše lokality. Opačný přístup ale nemusí nutně platit, protože vzhledem k požadavku vyhlásit každou evropsky významnou lokalitu jako zvláště chráněné území, nebude při projednávání průchozí, aby statut ZCHÚ mělo území, kde aktuální stav neodpovídá požadavkům na ochranu.

Nadregionální ÚSES ČR

Ale zpět k aktuální situaci. Po dlouhé době nečinnosti se začalo něco dít přímo na Ministerstvu životního prostředí. Byla ustavena pracovní skupina z řad externích odborníků a zadána aktualizace nadregionálního a regionálního ÚSES celé republiky. Chystá se zadání zpracování nových metodik a metodických pokynů (přítom poslední takový oficiální materiál je z roku 1994). Agentura ochrany přírody a krajiny (AOPK) se snaží shromáždit a sjednotit data o ÚSES do databáze svého informačního systému, protože je zodpovědná za dodání údajů do územně analytických podkladů. Zde je třeba kriticky přiznat, že na poli informačních technologií se nezdařilo uvést do života výsledek grantového projektu, kterým byl vysoce sofistikovaný informační systém. V době vzniku chyběla ochota k uvolnění prostředků na naplnění a fungování systému daty doprovázené nejasnostmi o správci systému. Podobně jako v případě informačního systému zůstalo v polovině cesty pro absenci finančního zabezpečení a absolutní nezájem nadřízených orgánů i upřesňování hranic nadregionálních biocenter, které bylo zpracovávalo na bývalém detašovaném pracovišti AOPK.

O tom, že ÚSES je stále živý a dále se i vyvíjí, svědčí i to, že se v roce 2002 podařilo zorganizovat seminář s názvem *ÚSES – zelená páteř krajiny*, který se na začátku září stal již tradicí a v roce 2009 tak oslavil 8. ročník. O popularitě tohoto semináře svědčí i skutečnost, že se postupně zvyšuje počet účastníků a již pravidelnou se stala přítomnost odborníků ze Slovenska.

Foto © Darek Lacina

Realizace regionálního biocentra Čehovická oáza (okres Prostějov)

Nejnovější a poměrně revoluční je aktivita města Brna, které si nechalo zpracovat studii, jejímž výsledkem je „návrh na zajištění správy na území statutárního města Brna“, která počítá se zřízením samostatného pracoviště, nebo alespoň pracovních míst, pro zabezpečení realizace uceleného funkčního ÚSES na území města. Součástí návrhu jsou i ekonomické kalkulace, z nichž např. plyne, že při jakési střední variantě by celkové investiční náklady na celý brněnský ÚSES v mnohaletém horizontu dosáhly 1,5 miliardy Kč, což je suma odpovídající částce, která byla prostavěna na jedné jediné stavbě dopravní infrastruktury v Brně – křižovatce Hlinky [Buček, 2009].

Foto © Darek Lacina

Realizace lokálního biocentra Pastvisko v k.u. Kovalovice východně od Brna

Pokud jde o finance, tak tady je možno říci, že v současnosti neexistuje přehled o tom, kolik bylo dosud do tvorby ÚSES vloženo prostředků, stejně jako není jasné, jaký objem finančních prostředků by byl potřebný pro vytvoření funkčního systému na území celé republiky. I z tohoto důvodu je brněnský návrh na vytvoření správy ÚSES revoluční, protože tyto náklady vyčísluje. Pro území republiky je znám jen jeden případ, kdy byl učiněn pokus o vyhodnocení vložených prostředků v letech 1997–2004, a to jen z resortního Programu péče o krajinu [Lacina, 2005]. Z této studie plyne, že na aktivity související ve skladebných částech ÚSES bylo použito z tohoto programu průměrně ročně 16 milionů Kč. Pro území celé republiky částka nijak závratná, navíc nezřídka určená na management ZCHÚ, které je zároveň i součástí ÚSES. Pokus o komplexní zjištění všech prostředků, které byly v určitém období do realizace a údržby ÚSES vloženy právě probíhá na brněnském pracovišti Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhoněch, avšak jen pro území Jihomoravského kraje. Neúplné výsledky byly publikovány na již zmiňovaném semináři *ÚSES – zelená páteř krajiny* v roce 2009 [Stránská, Eremiášová, 2009].

Pro realizaci skladebných částí ÚSES je důležité nejen vlastní založení biocentra či biokoridoru v terénu, ale i formální vypořádání se s danou skutečností v územně plánovacích dokumentech a pozemkové zabezpečení při zpracování pozemkových úprav. V těchto dvou oblastech je možno vysledovat celou řadu problémů, ale i příležitostí. Jejich rozbor a popis by vydal nejen na samostatný článek, ale spíše na samostatné číslo. Důvodem mohou být nejen neznalosti teoretických východisek, ale i odlišné výklady pojmů v rámci jednotlivých resortů či úrovní státní správy. Každopádně existuje jeden společný bod pro tvorbu ÚPD a PÚ, kdy dochází obvykle k pochybení. Tím je absence odborně způsobilé osoby pro vymezení (případně upřesnění) ÚSES pro ÚPD nebo PÚ. Touto osobou je na základě „Prováděcího protokolu k udělování autorizací pro projektování ÚSES“ z listopadu 1994 autorizovaný projektant územních systémů ekologické stability vedený v seznamu České komory architektů.

Při realizaci pozemkových úprav je možno vyzorovat problémové body, které znehodnocují práci projektantů.

ÚSES je v PÚ součástí plánu společných zařízení (společně s protierozními opatřeními a cestní sítí). Základním problémem při následné realizaci je důraz na přednostní řešení technických prvků (především drahých cest), a teprve pak přicházejí na řadu prvky vegetační, které se realizují jen v případě, že ještě „jsou“ peníze. Dochází tak k situaci, kdy biocentra a biokoridory jsou vymezeny, ale nerealizovány, a laická veřejnost nechápe, proč jsou některé plochy vedeny v určitém režimu, když se na nich nic neděje. To platí i pro vymezení ÚSES v ÚPD.

Foto © Darek Lacina

Realizovaný poldr (v popředí) a biokoridor (v pozadí) mezi Podolím a Velaticemi (okres Brno-venkov)

S rozvojem silniční, především dálniční sítě roste na významu i řešení problematiky migračních tras různých organismů. Prioritou jsou na vyšší úrovni velcí savci (medvěd, vlk, rys, los, vydra), na úrovni nižší především obojživelníci, ale i např. pro myslivce atraktivní zvěř srnčí, jelení či zaječí. Tady opět dochází k souběhu mezi zájmy na zajištění propustnosti krajiny pro tyto organismy a zajištěním funkčnosti ÚSES. Výsledkem jsou pak opatření na silnicích, která umožňují zvířatům tuto bariéru bezpečně překonat. Jedná se o relativně malé stavby ve formě žabích přechodů, případně

vhodných úprav propustků a přemostění terénních nerovností, ale také o poměrně velké stavby především na dálničních typech silnic ve formě biologického přemostění (takzvané „ekodukty“). S rozvojem těchto nových přístupů se objevují nové poznatky a problémy, které je třeba v praxi řešit. Jde například o vhodné umístění přechodů tak, aby migrující živočišné vzápětí nenarazili na další bariéru, ale také o přehled o těchto požadavcích mezi územními plánovači, aby do těchto bodů neumístili záměry, které by se po realizaci také staly bariérou [Libosvár, 2009].

Z výše uvedeného výčtu některých úspěchů i neúspěchů je zřejmý název tohoto článku. Nebylo mým cílem obsáhnout celou problematiku, případně vyjmenovat všechny oblasti života této společnosti, ve kterých je možno se setkat s pojmem ÚSES. Pouze jsem chtěl ukázat, že ÚSES není žádný přežitok, který ztratil svůj význam, protože se mu nepodařilo prosadit se. Na straně druhé je toho stále mnoho k řešení v teorii, legislativě i praxi, než abychom si mohli spokojeně sednout se založenými rukama a jen pozorovat, jak to samo funguje.

Použité zdroje:

BUČEK, A. Komu se zaběhl ÚSES?. In *Veronica*, 2008, 6. Brno: ČSOP, s. 14. ISSN 1213-0699.

BUČEK, A. Východiska a současný stav tvorby územních systémů ekologické stability v České republice. In PETROVÁ, A. (ed.). *ÚSES – ZELENÁ PÁTEŘ KRAJINY 2009. Sborník z 8. ročníku semináře „ÚSES – zelená páteř krajiny“ konaného 8.–9. září v Brně 2009.* s. 13-26. ISBN 978-80-87154-69-4.

LACINA, D. *Zmapování realizace opatření Programu péče o krajinu ve vazbě na realizaci ÚSES podle jednotlivých krajů (studie z prostředků PPK MŽP).* AOPK ČR. Brno: ÚEKL, 2005.

LIBOSVÁR, T. Ekodukty a ÚSES. In PETROVÁ, A. (ed.). *ÚSES – ZELENÁ PÁTEŘ KRAJINY 2009. Sborník z 8. ročníku semináře „ÚSES – zelená páteř krajiny“ konaného 8.–9. září v Brně 2009.* s. 56-58. ISBN 978-80-87154-69-4.

STRÁNSKÁ, T. – EREMIÁŠOVÁ, R. Realizované prvky ÚSES v Jihomoravském kraji z krajinotvorných programů a pozemkových úprav. In PETROVÁ, A. (ed.). *ÚSES – ZELENÁ PÁTEŘ KRAJINY 2009. Sborník z 8. ročníku semináře „ÚSES – zelená páteř krajiny“ konaného 8.–9. září v Brně 2009.* s. 103-107. ISBN 978-80-87154-69-4.

*Ing. Darek Lacina
autorizovaný projektant ÚSES
člen představenstva České komory architektů*

ENGLISH ABSTRACT

The True Story of Territorial Systems of Environmental Stability, by Darek Lacina

Well known in the Czech context, the expression territorial system of environmental stability hardly needs further explanation. Therefore, this article does not comment on its theoretical background or definitions but rather aims at describing the current state of things, with a few inevitable digressions to the history.